

HAMDİ'NİN YUSUF U ZÜLEYHA'SI

AGÂH SIRRI LEVEND

Kur'an'da "ahsenü'l-kasas" diye adlandırılan "Yusuf Peygamber kıssası", en çok yazılıp okunan hikâyelerimizin başında gelir. Şair, şeyh, derviş, tarihçi ve tefsirci olarak bu konuyu işleyenler çoktur. Manzum ve mensur yüze yakın "Yusuf ve Züleyha hikâyesi" vardır.¹ Ali adında bir şairin H. 630 = M. 1232'de yazdığı *Yusuf Kıssası* bunların en eskisidir. Edebî değer taşıyan ilki ise, Akşemsettinoglu Hamdullah Hamdi (d. H. 853 = M. 1449 - ö. H. 909 = M. 1501)² nin mesnevisidir. Hamdi, ünlü tefsircilerin eserlerini gözönünde tutmuş, Kur'an'ın bu kıssa ile ilgili âyetlerini bölüm başlarına alarak, ayrıca Züleyha'ya da büyük yer ayırarak eserini meydana getirmiştir. Hamdi'nin mesnevisi, bu özelliğinden başka, canlılığı ve sanat değeriyle zamanında çok beğenilmiştir.

Bibliyografya (başlıca yerli kaynaklar) : Sehi (s. 49); Latifi (s. 136); Aşık Çl., Hasan Çl., Beyani, Riyazi, Kafzade *Tez.leri*; Mecdi, *Şekayık Ç.* (s. 250); Enis, *Akşemsettin Menakıbı* (s. 33); Kâtip Çl., *Keşf* (c. 1, s. 786 ve c. 2, s. 2054); Evliya Çl., *Seyahat-name* (c. 1, s. 135 ve 337); Müstakimzade, *Mecelle* (yk. 189); Ayvansaraylı, *Hadika* (c. 1, s. 5); Naci, *Esami* (s. 126); Süreyya, *Sicil* (c. 2, s. 243); Ş. Sami, *KLM* (c. 3, s. 1982); Bursalı Tahir, *OSM* (c. 2, s. 135); F. Reşat, *Tarih-i Edebiyat-ı Osmaniye* (c. 1, s. 212); Köprülüzade Mehmet Fuat - Şahabettin Süleyman, *Yeni Osmanlı Tarih-i Edebiyatı* (c. 1, s. 217); İbrahim Necmi, *Tarih-i Edebiyat Dersleri* (c. 1, s. 73); Agâh Sırrı Levend, *Edebiyat Tarihi Dersleri* (Tanzimata kadar, c. 1, s. 103); Sadettin Nüzhet, *Muhtasar Türk Edebiyatı Tarihi ve Numuneleri* (Tanzimata kadar, s. 141); Nail Tuman, *Tufhe* (2 cilt), *Türk Ansiklopedisi* Ktp.; *İslâm Ansiklopedisi* (c. 1, s. 183, Hamdi maddesi, Fuat Köprülü); *İst. Kütüp. T. Y. K.* (c. s. 75); *İst. Kütüp. T. Hamseler K.* (s. 22-42).

¹ Yalnız benim işlediğim "Yusuf u Züleyha" sayısı 50'yi aşkındır. İçlerinden seçtiğim 33 mesnevî için bk., Agâh Sırrı Levend, *Divan Edebiyatında Hikâye, Türk Dili Araştırmaları Yıllığı - Belleten*, Ankara 1967, ayrı basım.

² Latifi, Riyazi ve Mecdi'yi göre ölümü: H. 914 = M. 1508.

- Eserin yazıldığı tarih : H. 897 = M. 1491.
 Beyit sayısı : 6159.
 Eserin bulunduğu yer : Yazmaları çoktur, her kitaplıkta türlü nüshaları bulunur.
 İncelenen nüsha : Bendeki yazma.
 Karşılaştırılan nüsha : Bendeki ikinci yazma.

Eser şu beyitle başlıyor:

Zikrolunmasa evvel ismu'llah
 Her ne başlansa âhır ola tebâh

Münacat, tevhit (terci-i bent), iki münacat, iki na't (biri terki-i bent), mu'cizat, dört halifeye övgüden sonra "Sebeb-i nazm" başlıklı bölüm geliyor.

Şair bu bölümde, babasından, babasının öteki kardeşlerinden çok kendisini sevdiğinden, babasının ölümünden sonra kardeşlerinin kendisine cefa ettiklerinden bahsederek, kendisini, kardeşlerinden cefa gören Yusuf'a benzettiği için bu eseri kaleme aldığını yazıyor. Daha sonra bu kıssayı yazan Firdevsî ile Camî'den şu beyitlerle bahsediyor :³

Ḳani Firdevsî Ṭüsî gibi faşih yp. 15a
 Bülbül-i nazm-ı dâstân-ı melih
 Ḳani mânend-i Ḥazret-i Câmî
 Dû cihânda refî'ola nâmı
 Gerçi nazmında kâşır u lâlem
 Ḳışşasında ve lik hem-ḥâlem
 Şalmuşidüm bu niyyete ḳur'a
 Câmî'den irdi nâgehân cur'a
 Tercemân oldu ba'zı tercemesi
 Nazma germ oldu ṭab'umuñ hevesi
 Kimisi terceme kimisi nazîr
 Umaram âhır eyleye taḳdîr

Bundan sonra "Matla-ı dastan" başlığı altında hikâyeye giren şair, İbrahim peygamberin ölümünden sonra oğulları İshak ve İsmail peygamberlerle

³ Firdevsî adına taşbasmayla basılmış bir *Yusuf u Züleyha* bugün elimizdedir. Ancak bu eserin Firdevsî'ye ait olduğu çok şüphelidir. Bu görüşü savunanlar vardır.

İshak'ın oğlu 'Iyş ve Yakub'un hikâyesini anlatıyor. Daha sonra Yakub'un eşlerini ve bunlardan olan çocuklarını kaydederek Yusuf'un dünyaya geldiğini yazıyor.

Yusuf baştan ayağa kadar nurdur. Allah, Adem peygamberi yarattıktan sonraona, "âlem-i ervah"a bakmasını emrediyor. Adem orada saf saf dizilmiş peygamberleri, evliyayı görüyor. Gözü Yusuf'a ilişince şaşırıp kalarak "bu hangi gülistanın gülüdür" diye soruyor. O anda:

Vahy olundu ki nûr-ı dîdeñdür yp. 19b

Şadef-i şulbüñe ferîdeñdür

Budur ol şem'-i hânedân-ı Halîl

Budur ol gam-güsâr-ı Isrâ'îl

Nice 'âşık ola cemâline

Reşkide niceler kemâline

Âhır ola zemîn-i Mısr'a 'azîz

Ola râhat-nümâ vü dâd-engîz

Eşer ola yüzi cemâlünden

Bahşîş eyle bu dem kemâlünden

Didi virem kemâlümü ben aña

Şülüşân-ı cemâlümü ben aña

Çekdi ol cânı kendü sînesine

Cevherin toldurup hazînesine

Şair, bundan sonra Yakub peygamberin Ken'an diyarına gelişini ve kardeşi 'Iyş ile barışıp kucaklaştığını anlatıyor.

Yusuf iki yaşında iken anası Râhîl ölür. Babası yetim kalan Yusuf'u kızkardeşi Eynas'a teslim eder. Kadıncağz Yusuf'a çocuğu gibi bakar. Bir süre sonra Yakub Yusuf'u isteyince kadın o denli üzülür ki, bir hileye başvurmaktan kendini alamaz.

Güzer itdükde hazret-i pederi yk. 22a

Çalmışidi aña meğer kemeri

Ne kemer vaşla-i sa'âdetdi

Her ne hasta kuşansa şihhatdi

Kadın kuşağı gizlice Yusuf'un beline bağladıktan sonra, kuşağım kayboldu diye sızlanır. Her yeri aradıktan sonra kuşağı Yusuf'un belinde bulurlar.

Ol zamân eyle idi şer' -i Rasûl yk. 22b
 Düzd olurdu metâ' ıssına kıl⁴

Bu hüküm gereğince kadın, kuşağı çaldı sanılan Yusuf'u alıp evine götürür. Bir zaman sonra kadın ölünce Yakub Yusuf'u yanına alır.

Babalarının Yusuf'u kendilerinden daha çok sevdiğini gören kârdşleri onu kıskanmaya başlarlar. Şu iki neden, kıskançlıklarının artmasına yol açar: Bir bayram günü Yakub Yusuf'u süsler; sırtına da İbrahim peygamberin gömleğini giydirir. Bunu gören kârdşleri kıskançlıktan ne yapacaklarını bilemezler. İkincisi de şudur: Yakub'un bahçesinde bir ağaç vardır. Yakub'un oğlu dünyaya geldikçe, Allah'ın izniyle ağaçta ayrı bir dal belirmektedir. Yusuf doğunca beliren dal, öteki dalları gölgede bırakacak derecede büyümüşür. Bir gün Yusuf babasına:

Dileseñ nola Rabb-i 'izzetden yk.25a
 Bir 'aşâ virse bâğ-ı cennetden

diye yalvarır. Yakub'un duası üzerine Cebrail zebercetten bir asa getirir. Bu da kârdşlerinin kıskançlığını artırır.

Yusuf oniki yaşına gelince, bir gece düşünde ay ve güneşle birlikte onbir yıldızın kendine secde ettiğini görüp babasına anlatır. Ayla güneşin Yusuf'un anasıyla babası, on bir yıldızın da kârdşleri olduğunu söyleyen Yakub, gödrüğü düşün kârdşlerine açmamasını Yusuf'a tenbih eder. Bunu duyan kârdşleri, Yusuf'u ortadan kaldırmaya karar verirler. Her biri bir düşünce ileri sürer. Sonunda bir kuyuya atmayı tasarlarlar. Gezmeğe götürmek bahanesiyle babalarından izin isterler. Yakub razı olmaz: "Korkarım kurda kap-tırır-sınız" diye izin vermez. Çünkü gece düşünde on kadar kurdun Yusuf'u parçaladığını görmüştür. Çocuklar o denli ısrar ederler ki, Yakub razı olmak zorunda kalır. Ertesi sabah Yakub Yusuf'u yıkamak için atadan kalma liğeni getirir. Bu liğen Halil peygamberin oğlunu kurban etmek istediği zaman Cebrail'in cennet'ten getirdiği liğendir. Yakub Yusuf'u yıkarken liğenin titrediğini görünce bir ah çeker. Yusuf'un sırtına gömlek giydirir. Bu gömlek de İbrahim peygamber zamanından kalmıştır. Halil peygamberin gömleğini de Yusuf'un koluna sardıktan sonra, onu kârdşlerine teslim eder.

Kârdşleri Yusuf'u alıp götürürler. Ovaya çıkınca yere atarlar; döve söve eziyet ettikten sonra kuyuya atarlar. Allah'ın emriyle Cebrail yetişip onu korur, babasının koluna bağladığı gömleği çıkarıp Yusuf'un sırtına geçirir. Ona Allah'ın emrini bildirip sabretmesini salık verir.

⁴ Düzd = hırsız.

(Burada şair Yusuf'un kardeşleri olan Şem'un, Rubil, Lavi ve Yehuda'nın kuyunun ağzından Yusuf'a seslendiklerini, Yusuf'un da onlara cevap verdiğini kaydediyor.)

(Şair bir söylentiye daha ekliyor. Yusuf'un atıldığı kuyuyu kazdıran Şeddat imiş. Kuyuyu kazdırmakla Ürdün diyarını bayındır hale getirmiş. O zamanda kendini Tanrı yoluna vermiş bir bilgin, birgün Şît kitabındaki Yusuf kıssasını okuyarak görmeden Yusuf'a âşık olur; yüzünü görmek ister. Bunun için Tanrı'ya yalvarır. Hâtiften: "Eğer Yusuf'la görüşmek istiyorsan kuyuya inip bekle" diye bir ses işitir. Kuyuya girip gece gündüz ibadete koyulur. Her gece "gayb" dan bir nar gelir. Önünde de kevser gibi bir pınar belirir. Ortahğı aydınlatmak üzere başı üzerine bir de kandil asılır. Kardeşleri Yusuf'u kuyuya attıkları zaman onu gül yaprağı gibi incitmeden tutar: "Bunca yıldır seni beklemekteyim, sakın kardeşlerinden yakınma, Tanrı seni bana göstermek için bunu bahane etti, artık ben gidiyorum" der; yüzünü yere vurup canını Tanrı'ya teslim eder.)

(Şair başka bir söylentiye daha kaydediyor: Yusuf birgün eline ayna alıp güzelliğine baktıktan sonra: "Güzellikte bana benzeyen var mıdır, kul olup satılsam değerimi ödeyecek para bulunur mu?" der. Yusuf'un kardeşlerinden cefa çekmesi kendini beğenmesindedir.)

(Üçüncü bir söylenti de şudur: Yusuf öksüz kalınca, Yakub onu emzirmek üzere bir dadiya verir. Dadi hem kendi oğlunu hem de Yusuf'u emzirir. Yakub dadının oğlunu satar. Oğlundan ayrılan kadın: "Beni gözümün nurundan ayırdı, sen de onu sevdiğinden ayr" diye Tanrı'ya yalvarır. Yakub'un Yusuf'tan ayrılmasının nedeni budur.)

Öte yandan Yakub üzüntü içinde Yusuf'un dönmesini beklemektedir. (Yakub ağzından bir gazel). Çocukların geciktiğini gören Yakub büsbütün meraklanır. (Yakub'un ağzından bir gazel).

Biraz sonra çocuklar ağlaşarak gelirler. Yusuf'un kana buladıkları gömleğini sunarak: "Yusuf'u kurt yedi" diye sızlanırlar. Yakub üstünü başını yırtar, kendini yere vurup ağlamağa başlar. Şem'un kardeşlerine: "Babamız bize inanmıyor, gelin Yusuf'u kuyudan çıkarıp parçalayalım, parçalarını getirip gösterelim, o zaman bize inanıp yatışır" der. Yehuda kardeşinin bu canavarlığına öfkelenip, Yusuf'a el uzatanı parça parça edeceğini söyliyerek kardeşlerini tehdit eder.

Yakub, ertesi sabah gömleğe bakıp da üstünde kurdun diş izlerini görmeyince çocukları çağırıp sorar. Onlar yine yalanla babalarını avutmağa çalışırlar.

Oğullarının yalan söylediklerini anlayan Yakub, Tanrı'dan gelen bu felâket karşısında sabretmekten başka çare bulamaz. (Yakub ağzından bir gazel).

Yakub ovalara dağlara çıkar. Yedi gün aç susuz ağlayıp inliyerek dolaştığı halde Yusuf'un izine rastlamaz. Sonunda Cebrail inip ona sabr etmesini salık verir.

(Şair burada hale uygun bir hikâye anlatıyor: Süleyman peygamber, oğlu ölünce ağlayıp inlemeğe başlar. İki melek gökten insan kılığında inip peygamberin huzurunda biri ötekinden yakını, der ki: "Bunca eziyet çekip tohum ektim, bu adam çiğneyip emeğimi yok etti". Öteki de şu cevabı verir: "Bu adam tohumunu herkesin geçmekte olduğu yola ekmiş, başka yol bulamadığım için ekinine basıp geçmek zorunda kaldım." Bu cevabı alan Süleyman peygamber, ötekine dönüp: "Be adam, hiç aklın yok mu, herkesin geçeceği yola ekin ekilir mi?" der. O zaman melek Peygamber'e şunları söyler: "Sen de niçin bu denli ağlayıp inlersin, bilmez misin ki dünya âhirete giden bir yoldur, bu yola tohum eken elbet sonunda ziyan görecektir, buna çare sabretmektir").

Yakub'un oğulları: "Bize inanmıyorsun, emret de kurdu bulup getirelim" derler. Yakub kurdu getirmelerini emredince, çocuklar bir kurt yakalarlar; dişlerini söküp babalarına getirirler. Yakub kurdu dile getirmesi için Tanrı'ya yalvarır. Sonra dönüp kurdun arkasını okşayarak sorar. Kurt, bu işden haberi olmadığını, peygamber etinin haram olduğunu, ovada dolaşırken yakaladıklarını, dişlerini söküp buraya getirdiklerini anlatır. Uydurdukları yalanın meydana çıktığını gören çocuklar utanırlar. Yakub kurda nereden geldiğini sorar. O da: "Mısır'da kardeşimle birlikte dolaşırdım, birgün o, Mısır'dan ayrılarak Şam'a gitti, Bir zaman yalnız dolaştıktan sonra kardeşimi aramaya çıktım, böylece Ken'an diyarına geldim, işittim ki padişah kardeşimi yakalatmış, yedi gündür derdimden ne birşey yedim, ne yatıp uyudum, dünya gözlerimde karardı" cevabını verir. Yakub bu sözleri işitince yine oğlunu hatırlayarak ağlamağa başlar. Oğullarına çıkışır. Kurdun kardeşini buldurup onu deritten kurtarır. Kurt da Yakub'u muradına kavuşturması için Tanrı'ya yalvarır. Sonra bir tepeye çıkıp bütün kurtları çağırır, kendilerine edilen iftirayı anlatır. Kurtlar hep birlikte Yakub'un huzuruna çıkarak suçsuz olduklarını söyledikten sonra dağılırlar.

Yehuda, Yusuf'u özleyerek birgün kuyu başına gider. Onun kuyuda rahatça oturduğunu, kamer yüzlü birinin ona arkadaşlık ettiğini görünce, bunu kardeşlerine haber verir. Yusuf'u kuyudan çıkarıp babalarına teslim etmelerini önerir. Kardeşleri bu öneriye öfkelenirler. Ama Yehuda onları

kandırır, hep birlikte Yusuf'u kuyudan çıkarmak için yola düşerler. Yolda hakîm kılığına girmiş şeytana rastlarlar. Şeytan bunları caydırır.

Malik adlı bir tacir, kervanla Mısır'a giderken bir sabah Yusuf'un bulunduğu kuyunun başına konar. Malik çocukken bir gece düşünce Ken'an diyarında iken kolunun yenine bir güneşin girdiğini, sonra yeninden çıkararak insan biçiminde cihana doğduğunu, beyaz bir bulutun başı üstünde belirerek üstüne inci saçtığını görür. Sabahleyin düşünüyü anlattığı yorumcu, ona bir kula sahip olacağını, bu kul yüzünden devlete erip zengin olacağını, bunun için Ken'an diyarına gitmesi gerektiğini söyler. Malik, bu haberi alınca Ken'an diyarına gider. Sağı solu dolaşırken "hâtif-i gayb" dan bir ses işitir. Ses ona muradına ermek için daha elli yıl beklemesi gerektiğini söyler. Şimdi aradan elli yıl geçmiş, Malik'in murada ermesi zamanı gelmiştir. Kervan kuyuya yaklaşınca, develer o tarafa doğru yönelir. Kuyunun üstünde kuşlar uçuşmaktadır. Bunlar Tanrı'nın emriyle kuş biçimine girmiş meleklerdir. (Bir söylentiye göre kuyu başına gelince, develer Yusuf'un kokusuyla mestolup palanlarını yere vurmuş, yüzlerini toprağa sürmüştür.)

Su çekmek üzere kuyuya kovayı salarlar. O sırada Cebrail, Yusuf'a kovanın içine girip yukarı çıkmasını söyler. Yusuf kovaya girer:

Çekdiler delvi Mâlik itdi nigâh⁵ yr.66a

Gördi delv içre oturur bir mâh

Nice mâh âftâb-ı 'âlem-süz

Zâhir oldu çü tâli'-i pîrüz

Bu beşâret deminde ol hoş-ra⁶

Didi hazâ gulâm yâ Büşrâ⁷

Müjde kim toğdı tâli'um ayı

Çıkdı gilden sa'âdetüm pâyı⁸

Kervan halkı Yusuf'u görünce:

Didiler kim bu nûr-ı mâh-cebîn yk.66a

'Acabâ kânde oldu saña qarîn

Beşere beñzemez firişte gibi

Qâlibi nûrile sirişte gibi⁹

⁵ Delv = kova.

⁶ Râ = re'y, oy, düşünce; hoş-ra = hoş düşünceli.

⁷ Büşrâ = Malik'in kölesinin adı.

⁸ Gil = çamur.

⁹ Sirişte = yağurulmuş.

Gürültünün arttığını görünce, Malik Yusuf'u saklar. Kavga büyür. Yusuf'un kardeşleri bunu işitip kuyu başına koşarlar. Yusuf'u kuyuda bulamayınca: "Bir kölemiz vardı, kaçtı, üç gün üç gecedir arıyoruz, onu sakladığımız yerden çıkarın, yoksa kılıcımızla alırız" diye bağırışır. Malik, korkudan Yusuf'u çıkarır. Yehuda yaklaşarak: "Bunlar senin kul olduğunu söyleyecekler, sakın itiraz edip başını belâye sokma" der. Uzun pazarlıktan sonra, kardeşleri hırsız ve yalancı olduğunu söyleyerek Yusuf'u Malik'e geçmez akçaya satarlar. (Bir söylentiye göre aldıkları para "yirmi semen" dir.)

(Şair burada bir hikâye anlatıyor: Bir bayram günü birkaç oğlan peygamberden oynamak üzere koza ister. Peygamber verecek birşey bulamayınca "beni satın" der. Onlar da peygamberi alıp götürürler. Ömer yolda bunları görünce sorar. Çocuklar da: "Peygamberi size satarız, bize oynamak için birkaç koza verin" derler. Ömer de çocuklara yirmi koza verir. O zaman peygamber gülerek: "Yusuf'a verilen para" der.)

Kardeşleri Yusuf'u yirmi dirheme sattıklarına dair Malik'e bir senet verirler ve Yusuf'u, kaçmaması için sıkı bağlamasını Malik'e tenbih ederler.

Ertesi sabah kervan kalkacağı sırada, Yusuf kardeşleriyle helâllaşmak üzere Malik'ten izin ister. Malik, elleri bağlı olan Yusuf'u bir kölesi ile gönderir. Yusuf kardeşleriyle helallaştıktan sonra, köle Yusuf'u ite kaka kervana götürür ve efendisine: "Elli yıldır siz bu köleyi beklediniz, ama bu cıh köleyi siz kaça satabileceksiniz" der. Malik : "Ben de onu düşünüyordum, ama vaktiyle düşümü yoran, bana bunu çok övmüştü" diye cevap verir. Yusuf bu sözleri işitip güler.

(Şair burada bir hikâye anlatıyor: Şeyh Ebu Osman birgün Mısır'a giderken deniz üstünde bir gemi görür. Su üzerinde yürüyerek gemiye erişir. Ama kimse bunun bir keramet olduğunu anlamaz.)

Kervan yola çıkar. Bir iki durak gittikten sonra, Yusuf anasının mezarı önünden geçerken deveden atlar, mezarın üstüne kapanıp ağlamağa başlar, yakınır. Söylentilere göre anası mezardan Yusuf'a: "ağlama, benden sana müjdeler olsun, Mısır'a aziz olacaksın, kardeşlerin sana secde edecek" diye seslenir. Biraz sonra kara yüzlü köle deve üstünde Yusuf'u göremeyince hemen efendisine haykırır. Kervan durur, Yusuf'u ararlar, onu mezar başında gören köle birkaç tokat atarak Yusuf'u sürükler, Yusuf yere kapanıp Tanrı'ya yalvarır. Yusuf duasını bitirmeden gök yüzünü siyah bir bulut kaplar, ortalık kararır, yer gök nâradan titrer, şimşek çakar, gök gürler, yağmur boşanır, sular taşar, sel eşyanın bir bölüğünü alıp götürür. Malik, "İçinizde kim suç-

luyssa söylesin, bu belâ her halde onun yüzündendir” der. O zaman köle ortaya çıkar:

Gördiler gerdeninde bir erķam ¹⁰ yk.75b

Ħalka veş ħalkını şıkar muĦkem ¹¹

Ne yılan belki ejdehâ-yı ‘azîm

Şıkup eyler aña ‘azâb-ı elîm

Her ki mazlûma ide cevr ü cefâ

Ħañ mı tavķ olsa aña ejdenhâ ¹²

Çün bu derdile anı gördiler

Sebeb-i ħâlin aña şordılar

Söylemeyüp dili bu ħâletile

Yūsuf’ı gösterüp işâretile

Anı aňlatdı kim bize bu belâ

Ol dem oldı ki eyledi bu du‘â

Mâlik irişdi Yūsuf’uň katına

Dilek itdi yüz urdı ħâzretine

Didi zulmitdise bu bende saña

Dilerem ki suçın bağışla baña

Dileğın Yūsuf anuñ itdi revâ

Yüzini göke tutdı itdi du‘â

EflaĦ’ı ejdehâ rehâ itdi ¹³

Çünki şiddik aña du‘â itdi

EflaĦ iflâĦa çünki buldı mecâl ¹⁴

Dile geldi didi nic’oldısa ħâl ¹⁵

Kârbân Yūsuf üzre üşdiler

Yalvarüp ayağna düşdiler

Didiler luĦfidüp du‘â eyle

Bu belâdan bizi rehâ eyle

¹⁰ Erķam = ak ve kara benekli yılan.

¹¹ Ħalk = boğaz.

¹² Ħañ mı = şaşılacak şey mi; tavķ = gerdanlık, boyun halkası.

¹³ EflaĦ = Malik’in başka bir kölesinin adı.

¹⁴ İflâĦ = kurtulmak, rahata kavuşmak.

¹⁵ Nic’oldısa = nice oldı ise.

Geldi Mâlik daği yüz urdı aña
 Didi zannum bu resme oldu saña
 Dilegüni tutar Hudâ-yı cihân
 Sende vardur anuñla râz-ı nihân
 Eyle olsa bize meded eyle
 Üstümüzden belâyı red eyle
 Eflağ'ı üş getürmişem tapuña ¹⁶
 Kıldı teslim özini hazretüñe
 Seni ol döğdiyise sen daği döğ
 Saña ol söğdiyise sen daği söğ
 Ben daği üşde tutmuşam yüzümi
 Saña teslim itmişem özümü
 Ur tabança dilerseñ üşde yüzüm ¹⁷
 Bizi tek garğ-ı seyl itme gözüm
 Geldi Yüsuf katına ol Hindü
 Sürdi zülfi gibi ayağına rü
 Boynın eğdi benefşe gibi turup
 Diledi yüz karasını yüz urup
 Afvidüp Yüsuf ol günâhını
 Göge tutdı cemâli mâhını
 Toldı 'âlem du'âsı bile sürür
 Zulmeti gitdi geldi yirine nür
 Kârbân halkı itdiler şâdi
 Ohcağ ol du'ânun âzâdı
 Turdı Mâlik ayağı üzre revân
 Yüsuf'a didi iy veliyy-i zamân
 Şimdi bildüm refi' imiş kâdrün
 Şoffa-i aşfiyâ imiş şadruñ ¹⁸
 Saña lâyıq kemâl-i 'izzetdür
 Baña lâyıq seni ri'âyetdür

¹⁶ Tapu = huzur, yan.

¹⁷ Tabança = tokat, şamar.

¹⁸ Şoffa = sofa; aşfiyâ = kalbi temiz olan kimseler; şadr = en ileri, göğüs.

Bendini aldı pây ü destinden
 Yaşını sildi çeşm-i mestinden
 Giydirüp eĝnine libās-ı nefīs¹⁹
 Eyledi kârbāna anı re'īs
 Üştür-i bahtı üzre taht itdi²⁰
 Devlet-i bahtı aña raht itdi²¹
 Çıkdı bu taht üstine ol Şāh
 Kulleden şan zuhūr eyledi māh
 Kârbān bu belāyı çün şavdı
 Anı cānile cümlesi sevdi
 Çünkü sālār-ı kârbān oldu²²
 Öñlerine düşüp revān oldu
 Çünkü bu kadre irdi ol hürşid
 Oldı günden güne cemāli mezid
 Sāye-bān oldu ebr-i nūrānī
 Eyledi anuñile seyrānī

Kervan yoluna devam ederek Nablus şehrine varır. Yusuf'u görüp güzelliğine hayran olan halk, ona Tanrı'sının kim olduğunu sorar. Yusuf da Tanrı'yı anlatır. Kendinin o güneşten bir zerre olduğunu söyler. Bunu işiten halk, imana gelerek putlarını ateşe atar.

Kervan yine yola koyularak Bisan şehrine varır. Burada da Yusuf'un güzelliğine hayran olan halk putlarını kırar, Yusuf biçiminde bir put yaparak ona tapmaya başlar.

Kervan Askalan şehrine varır. Yusuf'un güzelliğini gören halk deli divane olur. Bunu işiten şehrin sultanı kervanı yağma edip Yusuf'u almak için oniki bin atlı ile gelir. Ama Yusuf'un yüzünü görünce bir ah çeker, kendinden geçip yere düşer. Asker de cansız yere yıkılır. Hepsi üç gün üç gece öylece kalır. Kervan da yoluna devam eder.

Kervan Ureyş şehrine varınca, Yusuf: "Bu şehir halkı da güzelliğimi görünce bana hayran olacak, felek benim gibi güzel görmedi" diye düşünür.

¹⁹ Eĝin = sırt.

²⁰ Üştür = deve.

²¹ Raht = yol eşyası.

²² Sālār = başbuĝ.

Ama kervan şehre girince kimse dönüp Yusuf'un yüzüne bakmaz. Yusuf ise bütün halkın çok güzel olduğunu görür. Bu sırada "gayb" dan bir ses işitir. Ses, bu düşüncesinden dolayı ona çıkışmaktadır. Yusuf hemen yüzünü yere koyup tövbe eder. Yerden yüzünü kaldırıncaya bütün şehir halkının kendi güzelliğine secde etmek üzere koşup geldiğini görür.

(Şair burada bir hikâye anlatıyor: Kelîmu'llah olmak şerefine eren Musa peygamber, bu şerefin yalnız kendine mahsus olduğunu sanınca, Tanrı'dan: "Ya Musa, sağına soluna bak" diye bir ses işitir. Musa dört yanına bakınca büyük bir kalabalığın Tanrı'yı görmek için dua etmekte olduğunu görüp bunların kim olduğunu sorar. O nda:

Geldi cân sem'ine nidâ ne nidâ yk.83a
 Bîhurûf-ı şadâ kelâm-ı Hüdâ
 Ki senüñ gibi tâlib-i didâr
 Cümle cânibde var hezâr hezâr)

Kervan Mısır kenarındaki Nil'e varır. Yusuf yıkanmak için Nil'e girer. Yusuf kervan halkının kendini seyretmek için toplandığını görünce Tanrı'ya yalvarır. O anda sudan büyük bir ejderha belirir. Bunu gören halk ejderhayı seyre dalar. Yusuf da rahatça yıkanır. Yusuf yıkanınca öyle güzelleşir ki, Malik hayran olur. Saçlarını tarar, süslü kaftanlar giydirir. Sabah olunca kervan şehre girer.

(Şair burada bir söylenti anlatıyor: Kervan Mısır'a girince bir tellâl güzel bir kölenin geldiğini halka ilân eder. Halk bu tellâln kim olduğunu soruşturur. Sonunda bunun gökten inen bir melek olduğu anlaşılır.)

Halk kervanı karşılar, Yusuf'un çevresinde toplanır, Yusuf'u örten perdeyi kaldırması için Malik'e rica eder. Malik nazlanırsa da halkın ısrarı karşısında perdeyi açar. Halk, Yusuf'u görünce bu güzellik karşısında yere kapanıp secde eder. Malik tekrar Yusuf'u perde arkasına saklar. Halk üç gün üç gece oradan ayrılamaz. (Halk ağzından bir gazel). Mısır halkı Yusuf'un yüzünü görmek için bütün varını vermeğe hazırdır. Malik, halkın ısrarı üzerine birer altın karşılığında Yusuf'u gösterir.

(Şair burada İbnü Abbas'tan aktarılan bir söylentiye anlatıyor: Yusuf Mısır'a geldiği sırada şehir halkı kıtlıktan kırılıyormuş, Nil'in suyu çekilmiş, bostanlar kurumuş. Yusuf Mısır'a ayak basınca birden kıtlık ortadan kalkmış, Nil nehri taşmış, güller açılıp yer yüzüne nur saçılmış.)

(Malik, Yusuf'un güzelliğini halka göstermek üzere, mermer direkli, zebercet kemerli, kubbesi yeşil camdan, kapısı abanozdan bir yer yaptırır. Dört

köşesinde altından birer tavus kuşu bulunan altın tahta Yusuf'u oturtur. Yusuf'un bulunduğu meydan temizlenir, çadırlar kurulur, herkes Yusuf'u seyretmek üzere orada bir yer alır. Mısır sultanının hazinedarı olan Kıtfir adındaki "aziz-i Mısır" da, karısı Züleyha için çadırda bir yer hazırlatur.)

Şair, bu satırlardan sonra Züleyha'nın hikâyesine geçerek önce şöyle bir başlangıç yapıyor:

Yine deryâ-yı 'ışk cüş itdi yk.72a
 Oldı pür-mevc çün hürüş itdi
 Anda garkeyleyen, sefînesini
 Buldı dürr-i bakâ hazînesini
 Âteşindür meğer bu bahr-ı 'amîk
 Ki harîk oldı her ki oldı garîk
 'Işkdur bîkarâr iden feleği
 Çâh-ı Bâbil'de bendiden meleği²³
 Dil-i bî'ışk sîne dâğıdur
 'Işkile olsa döst bâğıdur
 Ten-i bî'ışk lâşe-i lâşey²⁴
 Cân ki bî'ışk ola olmaya hay²⁵
 'Işk derdi ki merdi ferd eyler
 Kendünün gayrı aña derd eyler
 Bende idindi nice hânları 'ışk
 Gâret eyledi hânümânları 'ışk
 İbn-i Edhem ki terk-i Belh itdi²⁶
 Gayrını aña 'ışkı telh itdi
 Kays'ı mecnûn iden bu sevdâdur
 Ara yirde bahâne Leylâ'dur
 Lezzet-i 'ışkı bulmasa Pervîz²⁷
 Leb-i Şîrîn'den eyleridi girîz

²³ Çâh-ı Bâbil = Babil'de Harut ile Marut adındaki iki meleğin baş aşağı asıldıkları kuyu.

²⁴ Lâşe = leş; lâşey = hiç hükmünde.

²⁵ Hay = diri.

²⁶ İbn-i Edhem = Tanrı aşkı için tacını ve tahtını bırakıp derviş olan İbrahim Edhem.

²⁷ Pervîz = Husrev ü Şîrîn hikâyesinin kahramanı olan Husrev Şah.

İçdi Ferhâd 'ışk cāmını
 Virdi Şîrîn'e cān-ı şîrîni
 Vāmıķ almasa 'ışkdan vāye
 Baķmaz idi 'ızār-ı 'Azrā'ya ²⁸
 Münkir iseñ eğer bu gavgāya
 Nazar it kışsa-i Züleyhā'ya

Bundan sonra şu beyitlerle hikāyeye başlıyor:

Mülk-i Mağrib'de varidi bir řāh yk.72b
 Rāmidi buyruğına mülk ü sipāh
 Şāhib-i taht u baht u tād u 'alem
 Nāmı Tāymūs u tārımı 'alkam ²⁹
 Mağrib'e hükmiderdi şevketile
 'Āleme tölmişidi heybetile

 Hāķ aña virmişidi bir duşter
 Yüzi ayına müřterī aşter
 Fitne-i sād ol dem oldı bedid
 Tārıf-ı Mağrib'de toğdı ol hürşid
 Gerçi hüsni beyāna şıgımazidi
 Nitekim 'ışkı cāna şıgımazidi
 Lāk bir hārf işit kitābından
 Diyeyin zerre āftābından
 Kāmeti serv-i bāđ-ı rahmetidi
 Berk ü bārı řafā vü lezzetidi
 Āb-ı luşfile buldı çünki nemā
 Hıl'at olmuşidi leřāfet aña
 Dām-ı 'aklıdi farkınuñ müyi ³⁰
 Fark olunmazdı müşkden büyi
 Ance kıl yardı řāne sa'yile çüşt ³¹
 Fark-ı nāzük kōdı miyāna dūrüřt

²⁸ 'Izār = yanak; 'Azrā = Vamık u Azra hikāyesinin kahramanı olan kadının adı.

²⁹ Tārım = oba; 'alkam = yemişi acı olan bir çeşit ağaç.

³⁰ Fark = baş.

³¹ řāne = tarak; çüşt = çevik, düzgün.

İki deycür tār-ı zülfeyni ³²
 Leyl içinde nehār mābeyni
 Alınını levḥ-ı nūr idüp Allah
 Sebak-ı ḥüsn alurdu andan mäh ³³
 Kaşı ol şafḥa-i sürür üzre
 Nünidi şan yazıldı nūr üzre
 Nünü altında 'aynı şād mişāl ³⁴
 İkisinden göründi naşş-ı cemāl
 Gözleri ehl-i mekrüñ allısı ³⁵
 Ay yüzünüñ güneş zavallısı
 Lāle ḥaddinde ḥāl-i 'anber veş ³⁶
 Güyyā gül-sitānda tıfl-ı Ḥabeş
 Elf-i bīnī (vü) şıfr-ı noқта-i ḥāl ³⁷
 Cem' olup birken on oldu cemāl
 'Arızı cennete nümüne idi
 Gülleri anda güne güne idi
 Deheni şıgmadı anuñ süḥane
 Bir süḥan şıgmaziken ol dehene
 Ne dinile lebi zülālinden
 Şulanurken dehen ḥayālinden
 Gülse luṭfile f'al-i ḥandānı
 'Uḳde-i dil açardı dendānı
 Zenaḥın itdi Ḥaḳ şekerden sīb ³⁸
 'İd-i ḥüsnine virdi zīnet ü zīb

 Gün gibi toğdı çün o sīmīn-ber
 Bildi eksüklüğün ḳul oldu ḳamer
 Bir gümüş levḥidi o sīne hemān
 Ol gümüş levḥa Naḳş-bend-i cihān

³² Deycür = karanlık; tār = tel; zülfeyn = iki yana taranan zülüf.

³³ Sebak = ders.

³⁴ Mısrada kaş "nun" harfine, göz de "sad" harfine benzetiliyor.

³⁵ Ehl-i mekr = hile yapan; allısı (Türkçe) = hilelisi.

³⁶ Ḥad = yanak; ḥāl = ben.

³⁷ Bīnī = burun.

³⁸ Zenaḥ = çene; sīb = elma.

İki naķş eylemiş turunca gibi
 Bir gül üstinde iki gonca gibi
 İki sā'id iki sebike-i sīm³⁹
 Umar andan zekāt dürr-i yetīm
 Hüsni i'cāzına anuā bürhān
 Yed-i beyzāsı kāfiyidi hemān
 Keffi 'uşşāka rāhatü'l-ervāh⁴⁰
 Barmağı dil kilidine miftāh

Züleyha yedi yaşına gelince ünü yedi iklimi tutar. Hizmetinde bulunan güzel cariyelerle birlikte zevk ve safa içinde ömür sürer. Züleyha bir gece düşünde bir güzel delikanlı görür. Öyle güzel ki:

Şüreti āftāb-ı 'ālem-i nūr yk. 76a
 Nāz-perverd hüsni bāğ-ı sürür
 Her ne cān mürği görse ol bāğı
 Talebitmezdi anda uçmağı⁴¹
 Kāmeti naħl-i ravza-i melekūt
 Mıvesi luţf-ı Hāzret-i Ceberūt⁴²
 Her ne dil ber yidi o dilberden⁴³
 Dil berī itdi cānile serden⁴⁴
 Alnı nūrı sürür-ı gam-nākān
 Kaşı mihrābı kıble-i pākān
 Zülfi bir demde nice cān avlar
 Gözi bir laħzada cihān avlar
 Zülfi sü'bānı rāyet-i Mūsā⁴⁵
 Lebleri yād-gārıdur 'İsā
 Deheni kim ķul idinür cānı
 Sırrıdur hātem-i Süleymānı

³⁹ Sā'id = bilek; sebike = eritilip kahba dökülmüş gümüş parçası.

⁴⁰ Kef = avuç.

⁴¹ Uçmağ = cennet, burada uçmak mastarı da kastedimiştir.

⁴² Hāzret-i Ceberūt = Tanrı.

⁴³ Ber = yemiş.

⁴⁴ Berī = kurtulmuş, arınmış, yunulmuş.

⁴⁵ Sü'bān = büyük yılan.

Ğoncile gülse ğoncalar açılır ⁴⁶
 Söylese hikmetile dür saçılır
 Dürr-i dendānı la'l-i ħandāndan
 Görinür nūr-ı Ħaħ gibi cāndan
 Zenaħı sīminüñ zekātı cihān
 Ğabġabı sībinüñ ħalāveti cān
 Anda kim çāh ola vü hem gird-āb
 Olur anda ħalāş-ı cān nāyāb
 Çāh oldur ki çāh-ı Yūsuf ola
 Var kıyās it anuñ zülāli nola

Züleyha, düşde gördüğü bu güzel delikanlı yüzünden dirliğini yitirir. Durdini kimseye sezdirmemeye çalışarak geceleri ağlayıp ah eder. (Züleyha ağzından bir gazel). Züleyha'nın gündən güne sararıp solduğunu görenler gizlice dedikoduya başlarlar. Birgün dadısı Züleyha'dan derdinin nedenini sorar. Züleyha gördüğü düşü anlatınca, dadı çaresi olmayan bir iş için üzülmenin faydasız olduğunu söylerse de, Züleyha'nın öğüt dinlemediğini görünce durumu babasına açar. Babasının öğütleri de etkisiz kalır.

Züleyha, bir gece düşünde aynı delikanlıyı bir kez daha görünce, kim olduğunu sorar. "Şahid-i gayb": "Adem oğluyum, aşkında sadıksan hazineni aşkımla mühürle, derdine yabancı değilim, ben de gönlü hasta bülbülüm" diye cevap verir. Uykudan uyanan Züleyha coşup dövünmeye başlar. (Züleyha ağzından bir gazel). Züleyha'nın üstünü başını parçalayıp kanlı gözyaşları döktüğünü gören dadıları başına üşüşürler. Bu hali öğrenen babası yine uzun uzun öğütler verir. Sabretmeyecek olursa zincire vuracağını söyler. (Züleyha ağzından bir gazel).

Deliye dönen Züleyha güzel genci bir kez daha düşünde görüp adını ve yerini sorar. Şu cevabı alır: "Bulduğum yer Mısır'dır, ben de onun aziziyim." Züleyha sevinçle uykudan uyanır. Dadılarını çağırıp babasına müjdeler gönderir. Düşte görünen gencin artık adını ve sanını öğrenmiştir. Mısır'ı ve Azizi'i dilinden düşürmez olur.

Züleyha'nın güzelliğini işiten yedi iklimin şahları elçiler gönderip kızı babasından isterler. Babası Züleyha'yı çağırıp kendini istiyenleri anlatır. Züleyha, bunlar arasında Mısır Azizi'nin olmadığını anlayınca üzülür. (Züleyha

⁴⁶ Ğanc = naz, kırtma.

ağzından bir gazel). Taymus çaresiz kalınca, Mısır Azizi'ne bir mektup gönderip kızını önerir. Aziz mektubu alınca sevincinden güvercin gibi oynamaya başlar. Hemen bir mektup yazdırıp sevincini bildirdikten sonra: "Bu lûtf karşısında oraya varmam gerekir, ancak Mısır Sultanı olan Reyyan bensiz yapamaz" diye cevap verir.

Züleyha bu haberi alınca sevincinden yerinde duramaz olur. Elçiye şölenler çekilir, armağanlar verilir, sonra bir kervan hazırlanıp Züleyha değerli armağanlar, köleler ve cariyelerle birlikte uğurlanır. Kafile Mısır'a yaklaştıkça Züleyha sabırsızlanır. Misafirin yaklaştığı müjdesini alan Mısır Azizi Kıtfir, büyük bir törenle karşılamaya çıkar. Züleyha'yı alıp hazırlanan çadıra götürür.

Züleyha kocasının yüzünü bir an önce görmek için sabırsızlanmaktadır. Onun bu halini sezen dadı, dışarda dolaşan Kıtfir'i görmesi için çadırda bir delik açar:

Çün Züleyhâ 'Azîz'e itdi nigâh Yk.123a

Dil-i gam-dîdesinden eyledi ah

K'iy dirîgâ ne müşkil oldu işüm

Dîv oldu melek umarken eşüm

Bu degül ol şanem ki ben gördüm

'Işkına cânile gönül virdüm

.....

Rûz-ı bahtum siyâh oldu dirîg

Dün ü gün işüm ah oldu dirîg

Gül umardum naşibüm oldu diken

Tohm-ı mihr ekdümidî bitdi mihen

Genciün çekdüm anca renc ü belâ

Âhır oldu naşibüm ejderhâ

Zâğı ben sâye-i hümâ şandum⁴⁷

Dâğ-ı dil derdine devâ şandum⁴⁸

Züleyha ağlayıp inerken "Hatif-i gayb"dan bir ses gelir:

⁴⁷ Zâğ = karga.

⁴⁸ Dâğ = kızgın demirle tende açılan yara, damga.

K'iy Züleyhâ firâka şabreyle yk.124b
 Ağlama iştiyâka şabreyle
 Bu degül gerçi ol 'azîz-i cemâl
 Budur ammâ kilid-i genc-i vişâl
 Sevse dil dilberüñ şemâyilini
 Sever anuñ kamu vesâyilini
 Nazaruñdan bu şahsı eyleme red
 Maqşüd olur vesîle-i maqşad

Züleyha bu sözleri işitince şükredip sabretmeğe karar verir. Kıtfir Züleyha'yı alıp sarayına götürür. Mısır halkı alayı seyretmek için sokaklara dökülür. Kıtfir:

Gerçi kim sevmişidi anı tamâm yk.127b
 İllâ bulmuş degüldi vuşlat-ı tām
 Belki 'innet vuşüle mâni'idi ⁴⁹
 Zevk-ı būs u kenâra kâni'idi ⁵⁰
 Gerçi çekdi 'Azîz mihrile renc
 Mührile kaldı 'âkıbet ol genc
 Alımadı 'Azîz burcın anuñ ⁵¹
 'Ākıbet Yūsuf açdı dürcin anuñ ⁵²

(Şair burada bir söylentiği kaydediyor: Kıtfir ne zaman Züleyha'ya yaklaşırsa, araya Züleyha şeklinde bir peri girer, Aziz onunla vakit geçirirmiş).

Züleyha gece gündüz ah etmekte, biran önce sevdiğine kavuşturması için Tanrı'ya dua etmektedir.

O sıralarda Yusuf Mısır'a gelir. Mısır halkı gibi Züleyha da Yusuf'u görmeye gider.

Çün Züleyhâ aña nigâh itdi yk.133a
 Yıkılup ka'r-ı dilden ah itdi
 Nazarı yâra düşdi kendü yire
 Neylesün cânı ol ki yâra ire

⁴⁹ 'Innet = kadına yaklaşmamak.

⁵⁰ Kenâr = kucak.

⁵¹ Burc = tabya, kale gibi yerlerin çıkıntılı yerleri.

⁵² Dürc = kutu, hokka.

Gördi yârin çûn âftâb gibi
Ditredi düşdi yire tâb gibi

Züleyha kendine gelince dadısına: “İşte beni yaralayan delikanlı bu. Sonunda Mısır’a Aziz olacak, ben de dileğime kavuşacağım. Git, ona söyle, Aziz-i Mısır’ın karısı seni alıp evlat edinmek istiyor; sakın başka müşteri çıkarsa razı olma diye tenbih et. Ben kan içerken o başkasına düşerse yazık olur” der. Dadı Züleyha’nın dileğini Yusuf’a söyler. Yusuf: “Züleyha’ya benden selâm söyle. Oğul bahanesini bıraksın. Ben onun halini biliyorum. Yedi yaşında iken ben de onu düşümde görüp yaralanmıştım” diye cevap verir. Züleyha bu haberi alınca sevincinden yine kendinden geçer. (Züleyha ağzından bir gazel).

Yusuf artırmaya çıkarılınca, bütün Mısır halkı onu almak ister. Müşteriler arasına, eğirdiği iplikten başka nesnesi olmayan bir kadıncağız da karışır. Müşterinin biri, bir bedre⁵³ altın verir. Pazarlık kızıdır, bedre yüze çıkar. Biri Yusuf’un ağırlığı kadar “nafe-i Çin⁵⁴”, bir başkası mücevher, başka biri de ham amber verir. En sonunda Yusuf, iki kat değerle Züleyha’nın üstünde kalır. Züleyha dadısıyla Aziz’e haber gönderip, oğul edinmek üzere köleyi satın almasını söyler. Aziz, hazinesinde bu kadar para olmadığını söylerse de, Züleyha kendi hazinesini de buna ekliyeceğini bildirir. Aziz, başka bir bahane bularak köleyi Sultan’ın almak isteyeceğini söyler. Züleyha bu sözü de karşılayarak: “Köleyi evlat edinmek isteyeceğini söylersen Sultan razı olur” der. Sonunda Aziz de Yusuf’u satın alıp Züleyha’ya teslim eder.

Malik, Aziz’e teslim edeceği sırada gözü Yusuf’un yüzüne ilişince, ah edip kendinden geçer. Aklı başına gelince ağlayarak: “Kendi elimle bağrıma yara açtım, bu denli güzel olduğunu bilseydim bu hazineyi elden çıkarmazdım” diye dövünür. (Malik ağzından bir gazel).

Malik, ayrılmadan önce Yusuf’u bir yana çekip: “Vakti gelince, kim olduğunu bana söylemeyi vadetmiştin” diyerek kendini tanıtmamasını rica eder. O da Yakup Peygamber’in oğlu olduğunu söylerek serüvenini anlatır.

(Şair burada bir söylenti anlatıyor: Malik Yusuf’un kim olduğunu anlayınca ödediği parayı Aziz’e geri verip: “Ben bunun için yirmi dirhem ödemişim, onu ver, yetişir” der).

⁵³ Bedre = altın dolu kese.

⁵⁴ Nafe-i Çin = Çin ahusunun göbeğinden çıkan misk.

Varidi Mısr içinde bir duşter yk.139b
Nice duşter cemâlile aşter
Pederi şahidi 'Amâlika'ya
Eşer idi mülük-i sâbıkaya
Ol ki Şeddâd-ı 'Âd idi ceddi
Oldı bâğ-ı İrem gibi haddi
Mâh-rû dilberidi zühre-cebîn
Şöhreti tolmışidi rûy-i zemîn
Nâmı 'âlemde Bâziğa meşhûr
İbnet-i Hâzret-i Melik Tâbûr⁵⁵
Yoğidi 'aşr içinde mânendi
Mısr'a tolmışdı lezzet-i kandi⁵⁶
Leb-i şîrini olsa şekker-ğand
Zevkden şişe içre kaynaya kand
Nîl-i 'işkuñ saçı nehengidi⁵⁷
Çamzesi fitneler hadengidi⁵⁸
İreli Çin'e büy-ı gîsüsü
Müşk-efşân olupdur âhüsü
Dürre deryâyidi cevâhire kân
Mâli bihad cemâli bîpâyân

Zenginliğine ve güzelliğine gururlanan Bazıga, Yusuf'un güzelliğini işitince onu görmek merakına düşer. Kendi güzelliğine güvenmektedir. Atına biner, yanına bin kadar güzel cariyesini de alarak Yusuf'un satılmakta olduğu meydana gelir. Kimse dönüp de yüzüne bakmaz; Bazıga'nın gözü Yusuf'a ilişince, gördüğü eşsiz güzellik karşısında şaşır kahr. (Bazıga ağzından bir gazel). Sonra Yusuf'a yaklaşır: "Seni yaratan kimdir" diye sorar. Yusuf:

Didi kim şâni'um Hudâ-yı cihân yk.142b
Ki anuñ şun'idur zemîn ü zamân

.....

⁵⁵ İbnet = kız

⁵⁶ Kand = şeker.

⁵⁷ Neheng = timsah.

⁵⁸ Hadeng = kayın ağacından yapılan ok.

Eşer-i hüsnidür bu şüret-i hûb
 Ma'nîde bil hemân odur maḥbûb
 Düzdî âyîneler cemâline ol
 Maḥzar olmağîçün kemâline ol
 Her ne şüret ki ola maḥlûbuñ
 'Aksidür ol cemâl-i Maḥbûb'uñ
 'Aksi neylersin aşla eyle şitâb
 Aşlı bulan katında 'akse çî tâb
 Gönlüñi 'akse virme iy mağrûr
 Ki olur 'aks 'âkıbet bînür
 Aşla sa'yit şafâ dilerseñ eğer
 Aşla vaşl ol baḳâ dilerseñ eğer

Kız bu sırrı işidince gönlünde parlayan Tanrı aşkıyle "mecaz" köprüsünden geçip "rah-ı hakikat" a ayak basar. Bütün varını dağıtıp, bir parça ekmeğe muhtaç hale gelir; eski bir hırkaya bürünüp Nil kenarında yaptırdığı bir "mihrab"a kapanır.

Ma'bedi oldı anuñ ol ḫâne yk.143a
 'İşkile cân virince merdâne
 Çünkü varlıḳdan ölmedin oldı
 Öliceḳ 'ömr-i cāvidān buldı

Züleyha, Yusuf'u sarayına götürdükten sonra giydirip kuşatır; başına işlemeli taç, beline altın kemer takar. Her gün kaftanlarını değiştirir, saçlarını tarar, Yusuf'u karşısına alıp şarap içer, ona kendi eliyle yemek yedirir, kuş sütünden başka ne varsa hepsini hazırlar. Gece yatağına gelip ona hikâyeler anlatır.

Bir gece Yusuf, Züleyha'ya başından geçenleri anlatır. Peygamber soyundan geldiğini, kardeşlerinin kendini kuyuya attığını hikâye eder. O zaman Züleyha günleri ve ayları hesaplayarak, Yusuf'un kuyuya atıldığı gün sebepsiz yere içinin daraldığını, derd ateşiyle yanarak ağlayıp sızladığını hatırlar, böylece gönülden gönüle yol olduğunu anlar.

Bir gün Yusuf, Aziz'le birlikte otururken halini düşünerek Tanrı'ya dua eder; durumunu babasına bildirmesi için yalvarır. O sırada Kenan iline gitmek üzere devesini süren bir Arap görünür. Yusuf'un bulunduğu yere gelince, deve kakılıp durur, bir türlü kıvıldamaz. Gözlerini Yusuf'un gözlerine

dikerek inlemeğe başlar. Kıtıfır, devenin bu halini görünce nedenini sorar: Yusuf: "Bir gün babam beni okşarken bu deve görmüştü, şimdi onun için üzülüyor" der. Sonra a'râbî'ye, Yakub'un oğlu olduğunu söyleyerek başından geçenleri anlatır ve babasına halini bildirmesini rica eder. Bu bilgiyi edinen a'râbî yoluna devam etmek üzere devesini sürmek ister, deve yine direnir. Tanrı'nın emriyle dile gelip tekbir getirdikten sonra: "Sen aldığın haberi Yakub'a götürüp onun duasını alacaksın, ben de dua dilersem çok mu? Ne olur ben de cennete gitsem, benim arkadaşım da Nâka-i Salih⁵⁹ olsa" der. Yusuf ellerini kaldırıp dua eder, deve de sahibiyile birlikte yola düzülür. Kenan iline varınca, deveci aldığı haberi Yakub'a ulaştırır. Yakub sevincinden baygınlıklar geçirir, sabahleyin tekrar a'râbî'yi çağırarak görüp işittiklerini tekrarlattıktan sonra, Yusuf'un özlemiyle ağlayıp inler, Yakub'un sesini duyan oğulları gelip a'râbî'yi yalanlarlar, Yakub a'râbî'ye cenneti müjdeler.

Peygamberlerin çobanlık ettiğini düşünen Yusuf, çoban olmak ister. Züleyha onun isteğini yerine getirmek için çobanlarına emredip bir kuzu sürüsü hazırlatır. Züleyha'nın canı ve aklı, o sürünün köpekleri olmuştur. Yusuf bir zaman çobanlık eder.

Züleyha sabredemez hale gelir. Gün geçtikçe ihtirası artar, biran önce muradına ermek ister. Ama o sokuldukça Yusuf kaçır, Züleyha'ya fırsat vermek istemez. Züleyha bu hali gördükçe üzülüp ağlar. (Züleyha ağzından bir gazel).

Züleyha bir gün dadısına derdini açar; halini anlatıp kandırmak üzere onu Yusuf'a gönderir. Yusuf dadının sözlerini işitince şu cevabı verir: "Ben Züleyha'ya satılmış bir kulum, onun nimetiyle yaşamaktayım. Aziz beni satın alıp kendine evlat edindi, evini bana emanet etti. Ben nasıl ona götülük edebilirim? Peygamber soyundan gelmişken nasıl suç yoluna sapabilirim?" Bu haberi alan Züleyha gidip Yusuf'a yalvarır. (Züleyha ağzından bir gazel). Züleyha'nın ısrarları hiç bir fayda vermez. Züleyha başka bir çare düşünür. Züleyha'nın cennet gibi güzel bir bağı vardır. İçinde saf mermerden yapılmış iki havuz bulunmakta, Züleyha bağa geldikçe havuzlardan birine şarap ötekine süt doldurulmaktadır. Bir gün Züleyha, Yusuf'u yüz güzel cariye ile birlikte bağa götürür: "Beni zevkinden yoksun bıraktın, bu güzel kızlarla safa sür, hangisini istersen al, gençlik çağını boş geçirme" dedikten sonra,

⁵⁹ Nâka-i Şâlih = Salih Peygamber'in mübarek devesi. Salih Peygamber, devesine ilişmemelerini kavmına tenbih eder, ilişirlerse başlarına felâket geleceğini söylemiş. Bir gün iki yavrusuyla dolaşan deveyi su başında öldürürler. Yavrular da suya girip kaybolur. Salih Peygamber'in kavmı bu yüzden felâkete uğrar.

cariyelere de Yusuf'un her istediğini yerine getirmelerini, ama kimi seçerse, onun gelip kendine haber vermesini tenbih eder. Maksudı bu haberi alınca, Yusuf'un beğendiği kızın yerine geçip gizlice Yusuf'la zevk etmektir. Gece olunca kızlar Yusuf'un çevresini alırlar. Her biri kırılarak tatlı dille Yusuf'un gönlünü çelmeğe çalışır. Yusuf, bunları sessizce dinledikten sonra kendilerini Hak yoluna özğür; kızlar şehadet getirip imana gelirler. Sabahleyin, içine ateş düşen Züleyha erkenden gelir, kızları o halde görünce Yusuf'a: "Geceyi nasıl geçirdin, Bu hurilerle arkadaşlık etmekten güzelliğin bir kat daha artmış" gibi dokunaklı sözler söylerse de, Yusuf hiç birine cevap vermez, gözlerini yere indirir, Züleyha'nın yüzüne bile bakmaz. Züleyha gönlü dertle dolu dönüp evine gider.

Yusuf'u bahçıvan yapan Züleyha, birgün fesliğin tohumu ekmeği bahane ederek bağa gider. Yine Yusuf'a ısrar edip yalvarırsa da, karşılık görmeyince ağlayarak döner.

Artık sabri tükenen Züleyha, bir gün dadısını çağırıp derdini döker. Dadı bir çare bulur: Su gibi altın harcanıp büyük bir saray yaptırılacak, bütün duvarları Yusuf'la Züleyha'yı kucak kucağa gösteren resimlerle süslenecek, Yusuf bu resimleri görünce dayanamayıp yumuşayacak, Züleyha da maksadına erecektir. Bu çareyi beğenen Züleyha hazinelerini açar, her parmağında hüner bulunan usta bir nakkaş bulunur.

Hendese içre 'aklı bîmîkdâr yk.171a

Fikr-i ma'mûrı her işe mi'mâr

Levh-ı nâhunda çizse şekl-i cihân ⁶⁰

Kâr-nâme iderdi anı hemân ⁶¹

Kâra pergâr bulmasa muştı

Besidi aña iki engüştü ⁶²

Çüst çün 'azm-i tāk-ı atlas ide ⁶³

Zuhalûn kaşrını muğarnes ide ⁶⁴

Tişesiitse pişeye âheng ⁶⁵

Ola mûm u hamîr âhen ü seng

⁶⁰ Nâhun = tırnak.

⁶¹ Kâr-nâme = Herkesin meydana getiremeyeceği hüner ve sanat.

⁶² Bes = yetişir; engüşt = parmak.

⁶³ Çüst = çevik.

⁶⁴ Muğarnes = üzeri merdiven şeklinde çatma tavan, kubbe.

⁶⁵ Tişe = taş kırmaya varayan demir araç; pişe = iş, sanat.

İtse teşkil tarh u taşımı
 Nice Oklides ala ta'limi
 Mermere hüşe yazsa hürmen ider⁶⁶
 Senge gül kızsa taze gül-şen ider

Usta, döşemesi mermerden tavanı kırmızı la'lden, sahanlığı düz camdan, kapıları abanozdan, duvarları altından yedi odalı bir peri sarayı meydana getirir. Odaların her biri başka renge boyanmış, duvarları nakışlarla süslenmiş, her yere Yusuf'la Züleyha'nın seviştiklerini gösteren resimler yapılmıştır. Züleyha sarayı döşetir. Kendi de süslenerek giyinip kuşandıktan sonra Yusuf'u çağırır. Elinden tutup birinci odaya götürür. Kapıyı kilitledikten sonra yalvarmaya başlar. Sonra sırasıyla odaları dolaştırır. Her odada kapıyı kilitleyip aşkını tekrarlar. Yusuf da gınahtan söz ederek reddeder. Sonunda yedinci odaya varırlar. Züleyha Yusuf'u elinden tutup sedire oturtur. Kendi de yanına geçip yalvarmakta devam eder. Yusuf'un gözü o sırada duvardaki resimlere ilişince, içinde Züleyha'ya karşı bir heves uyanır. Bunu sezen Züleyha yine diller döker. Yusuf sabretmesini söyleyince Züleyha nedenini sorar. O da Tanrı korkusu ile Aziz'in kahrını anlatır. Başka çare bulamayınca, Züleyha hançerini çekip kendini öldürmeğe kalkar. Yusuf yerinden sıçrayıp engel olur ve şöyle söyler:

K'iy Züleyhâ taḥammül it bir dem yk.180a
 Dileriseñ ki olasın hürrem
 Ölme gamdan dilüni şād ideyin
 Hâşılı vâşıl-ı murād ideyin

Yusuf'u yumuşamış gören Züleyha, hançeri atıp kollarını Yusuf'un beline dolar, dudaklarından öpmeğe başlar, "tîrine canını hedef, güherine tenini sadef" eder:

Yūsuf ok çekmedi velî hedefe yk.180b
 Güheriçün el urmadı şadefe
 Dürre elmâsı gerçi tāmî'di⁶⁷
 Hük-m-i 'işmet velî ki mâni'di

Kararsızlık içinde donunun düğmelerinden birini çözüp ikisini bağlayan Yusuf'un gözü, ansızın işlemeli bir perdeye ilişerek ne olduğunu sorar. Züleyha:

⁶⁶ Hüşe = başak, salkım.

⁶⁷ Tāmî' = tama' edici, istek gösterici.

“Bu perdenin arkasında kendi altından, gözleri mücevherden yapılmış put vardır, o benim Tanrı’dır, önünde secde ederim, şu anda benim halimi görmesin diye onu perde arkasında sakladım” der. Bunu işiten Yusuf, birdenbire coşarak: “Bu cansız diri sanıp utanıyor, ben herşeyi gören Tanrı’dan niçin utanmayayım” der ve yerinden fırlayıp kapıya koşar. Parmağı kilitlere dokunur dokunmaz kapılar ardına dek açılır.

(Şair burada başka bir söylenti anlatıyor: Yusuf’un kaçması, babasının hayalini görmüş olmasındandır. Yusuf babasının Tanrı’dan korkup kendinden utanmasını, günaha girmekten sakınmasını söyler gibi parmağını kaldırıp işaret etmekte olduğunu görünce, aklı başına gelmiş, hemen yerinden fırlamıştır).

Yusuf’un arkasından koşan Züleyha, onu son kapıdan çıkarken yakalayıp eteğine yapışır. Yusuf kapıdan fırlayınca, eteğı Züleyha’nın elinde kalır. Züleyha Yusuf’un yırtılan eteğı elinde, ağlar. (Züleyha ağzından bir gazel).

Yusuf kapının dışında Kıtfir’e rastlar. Yusuf’u telâşlı gören Kıtfir nedenini sorarsa da, Yusuf rastgele bir cevap verip olanı gizler. Kıtfir, Yusuf’u elinden tutup Züleyha’nın bulunduğu yere girer. Züleyha karşısında bunları görünce, Yusuf’un olup biteni Kıtfir’e açtığını sanarak, hemen sesini yükseltip yakınmaya başlar:

Ki mürüvvetsüzün sezâsı nedür yk.182b

Ĥâneñe ĥâyinün cezâsı nedür

Sen bu ‘İbrî gulâmı iy server⁶⁸

Püser idindün oldu ehlüne ser

Ben bugün bu sarây-ı ĥalvetde

Ĥvâb iderken ĥuzür-ı ĥafletde

Gelmiş uğru gibi ĥuzüruma ol⁶⁹

Semenüm ĥırmene bulmağa yol⁷⁰

Bâĥ-bânı uyur bulan uğru

Mîve dirmekde ola mı toĥru

Bu meşeldür ki ĥikmeti boldur

Bâĥ-bân ĥvâbı uğruya yoldur

⁶⁸ ‘İbrî = İbrani.

⁶⁹ Uĥru = hırsız.

⁷⁰ Semen = yasemin.

Dilemiş ide bulıcağ furşat
 Güli tārāc ü sünbüli gāret
 Dilemiş el uzada ol bed-ḥ'āh
 Vaşlumuñ gencin açmağa nāgāh

Züleyha sözlerine şöyle devam eder: “O sırada uyanıp da Yusuf’u görünce hemen fırladım, arkasından koşup eteğine yapıştım, kaçınca yırtılan eteği elimde kaldı. Başkalarına ibret olsun diye ona ya zından, ya dayak gerekir”.

Çün ‘Azîz eyledi bu fitnei gūş yk.183a
 Oldı ğayret meyin çeküp bihūş
 Cānına irdi çün bu nişter-i tîz
 Dili tîğ oldı sözi ḥancer-i tîz

Aziz, yaptığı iyilikleri sayarak Yusuf’a çıkışır. Yusuf suçsuz olduğunu, Züleyha’nın yalan söylediğini, her gün hile düzüp kendini baştan çıkarmağa çalıştığını, sonunda buraya çağırıp ısrar etmesi üzerine kaçtığını anlatır. Züleyha bunları işitince yeniden bağırıp çağırmağa başlar, ağlayıp ant içer. Aziz bu hali görünce, Yusuf’un dövülüp zindana atılmasını cellâta emreder.

Cellât yakasına yapışınca, Yusuf ellerini kaldırıp, suçsuz olduğuna tanık getirmesi için Tanrı’ya yalvarır. O sırada orada bulunan Züleyha’nın akra-basından bir kadının kucağındaki üç aylık çocuk, Tanrı’nın emriyle dile gelip şunları söyler: “Ey Kıtfir, suçsuzun cezasını geciktir, Yusuf bu cezaya lâyük değildir, ağlamak yüzü bulut gibi kara olana yakışır”. Kıtfir’in şaşırıp sorması üzerine çocuk şu cevabı verir: “İşin aslını anlamak istersen yırtılan eteğe bak, yırtık önde ise Züleyha temizdir, arkada ise Yusuf suçsuzdur”. Kıtfir yırtığın arkada olduğunu görünce Züleyha’ya çıkışır, Yusuf’a da bu sırrı saklamasını, kimseye birşey açmamasını tenbih ettikten sonra çıkıp gider. Dedikodu şehre yayılır. Mısır kadınları Züleyha’yı ayıplarlar: Züleyha bunu haber alınca, zengin bir sofraya hazırlayarak dedikodu eden kadınları çağırır, yemekler yenip içkiler içildikten sonra, Züleyha kadınların eline birer turunc ile bıçak tutuşturur; sonra kadınlara dönüp: “Beni bir köleyi sevdi diye ayıplıyorsunuz. O nur bir kez size görünse o zaman beni kınamazsınız” diyerek Yusuf’u çağırır. Yusuf’un gelmediğini görünce, kendi gidip kadınlara görünmesi için Yusuf’a yalvarır. Sonra Yusuf’u süsler, giydirip kuşatır, eline altın bir ibrik verir, yanına da gümüş liğen tutan bir cariye katarak odaya getirir. Kadınlar Yusuf’u görünce o denli kendilerinden geçerler ki, ellerindeki turuncu kesmek isterlerken parmaklarını doğrarlar ve: “Hâşâ bu

insan değil, melek” diyerek Züleyha’ya hak verirler. Yusuf’u gören kadınların kimi aşkından can verir, kimi rüsva olur, kimisi de deliye döner. Aklı başında kalanlar Züleyha’ya dert ortağı olurlar.

(Şair burada bir hikâye anlatıyor: Pervanenin biri, bütün bir gece sabaha dek mumun çevresinde dolanıp yandıktan sonra kendinden geçen başka bir pervaneyi ayıplar. Ama gece olunca o da sabaha dek dönüp ötekinden daha çok yanar. Sabah olup da kendine gelince ancak o zaman arkadaşına hak verir).

Züleyha, dert ortaklarına kendine yardım etmelerini rica eder. Onlar da Yusuf’a öğüt verirler; eğer Züleyha’yı sevmiyorsa kendileriyle gönül arkadaşlığı etmesini söylerler. Yusuf bunlardan yüz çevirip, kendini korumasını, bunlarla arkadaşlık etmektense zıdana gitmeyi yeğ gördüğünü söyleyerek Tanrı’ya dualar eder. Yusuf, duasında zıdanı istediği için oraya atılmıştır. Eğer kurtulmak için dua etseydi dertten kurtulacaktı. Umutlarını kesen kadınlar Yusuf’u zıdana attırmasını Züleyha’ya söylerler. Züleyha da kölenin yüzünden dillere destan olduğunu söyleyerek Yusuf’u cezalandırmasını kocasından ağlayarak rica eder. Kıtıfır, cezalandırma işini Züleyha’ya bırakır. Bu izni alan Züleyha son olarak Yusuf’a yalvarır. Yine ret cevabı alınca, adamlarına emreder. Yusuf’un sırtından sırmalı kaftanı, başından tacı alarak, arkasına eski bir hırka giydirirler, ellerini zincirle bağladıktan sonra bir eşeğe bindirip şehrin sokaklarında dolaştırırlar. Tellâllar: “Efendisinin karısına göz dikenin hali budur” diye bağırırlar. Sonra götürüp zıdana atarlar. Züleyha zıdancıya Yusuf’a iyi bakılmasını tenbih etmeyi de unutmaz.

Züleyha yaptığına pişmandır:

Kendü destümle kör idüp gözümi yk. 197a
 Câhdan çâha şalmışam özümi
 Başuma yok belâ şatun aldum
 Ya’nî derde devâ şatun aldum
 Sa’yidüp bunca yâra irmişiken
 Dil-i bîmâra çâre irmişiken
 Gönderüp yâri ka’r-ı zındâna
 Teni zındân düzetmişem câna

diye ağlayıp sızlar. Hançerini çekip canına kıymak ister. Dadısı yetişip hançeri elinden alır. Sabretmekten başka çare olmadığını söyler. Züleyha dadının sözüne uyup sabretmeğe çalışırsa da dayanamaz. Bir gece dadısını da alıp

Yusuf'u görmek üzere zındana gider. Yusuf'u seccade üzerinde ibadet eder görünce ağlamaya başlar. Sabah olunca zındandan ayrılıp sarayına döner.

Züleyha, sarayından zıندانın damını seyrederek avunmakta, geceleri gizlice zındana gidip uzaktan Yusuf'a bakmaktadır. O denli kendinden geçmiştir ki, bütün varlığından boşanmış, sevgilisinin şevki ile dolmuştur. Hastalanan Züleyha, birgün kolundan kan aldırır. Akan kan, yere Yusuf'un adını yazar.

Zındandaki suçlular Yusuf'un gelmesiyle dertlerini unutup sevinirler. Yusuf onların gönlünü alır. Düşlerini yorumlar. Bu arada şahın adamlarından zındanda bulunan iki kişinin gördükleri düşü de yorumlayarak, birinin kurtulacağını, ötekini de öldürüleceğini söyler. Yusuf, zındandan çıkana, bir fırsat bulup halini şaha anlatmasını, suçsuz olarak zındana atıldığını söylemesini rica eder. Adam zındandan çıkınca bunu unuttur. Yusuf Tanrı'ya dua edecek yerde başkasından medet umduğu için, bir zaman daha zındanda kalır.

Mısır şahı bir gece düşünde yedi arık sığırın yedi semiz sığırı yediğini, yedi demet kuru başağın yedi demet taze başağı kuruttuğunu görür. Bu düşü kimse yorumlayamaz. Zındandan çıkan şahın adamı, o zaman Yusuf'u hatırlayarak zındanda gördüğü bir delikanlının bu düşü yorumlayabileceğini şaha söyler ve şahın emriyle zındana gidip Yusuf'a düşü anlatır. Yusuf, taze başaklarla semiz öküzleri bolluk, kuru başaklarla arık öküzleri kıtlıkla yorumlar. Yedi yıl bolluktan sonra yedi yıl kıtlığın geleceğini söyler. Bu haberi alan Şah Reyyan, Yusuf'u çağırır. Yusuf gitmek istemez: "Şah'a nasıl gideyim ki suçum yokken bunca yıllar beni hapsedirdi, artık adaletinden umudumu kestim. Önce Züleyha'nın meclisinde ellerini kesen kadınları çağırıp sorsun, beni niçin zındana attıklarını öğrensin" der. Bu haberi alan Şah, kadınları çağırarak durumu öğrenmek ister. Kadınlar Yusuf'un günahsız olduğunu söylerler. Züleyha'nın da suçunu itiraf etmesi üzerine, Şah Yusuf'u zındandan alıp saraya getirmelerini emreder. Saraydan zındana dek bütün yol boyunca, memleketin uluları ellerinde tabak tabak mücevherle saf saf dizilirler. Asker iki sıra olur, halk birikir. Yusuf geçerken mücevherler üstüne saçılır. Saraya yaklaşınca, Şah Yusuf'u karşılayarak tahta oturtur. Düşten söz açılır. Yusuf, bolluk yıllarında zahire biriktirilmesi gerektiğini anlatarak, bu işi üzerine alabileceğini söyler. Şah bütün devlet işlerini Yusuf'a bırakır. Yusuf Şah'ın yerine tahta geçer. Kısa bir zamanda ünü yayılır. Kıtfir'in yıldızı söner. Sonunda o da derdinden ölür.

Züleyha'nın, kocasının ölümü ile birlikte bahtı büsbütün dönmüştür. Artık ne sevgilisi vardır, ne de devlet ve ikbali kalmıştır. Gece gündüz yanıp

ağlamaktadır. (Züleyha ağzından bir gazel). Aradan zaman geçer. Züleyha'nın yüzü solar, vücudu erir, beli iki kat olur. Yusuf'tan haber getirene varını yoğunu verir. Böylece gençliği ve güzelliği gibi malı da elden gider, bir parça ekmeğe muhtaç olur.

Yusuf'un bir atı vardır. Sahibi özengiye bastığı zaman kişnemekte, bu kişnemeyi işiten halk, Yusuf'un yola çıktığını anlayarak sokaklara dökülmektedir. Züleyha da atın kişnemesini duyunca, sevgilisinin yüzünü görmek üzere sokağa fırlamaktadır. Bir gece coşup putu önünde secdeye varır. Yusuf'u görmek üzere gözüne nur vermesi için dua eder. Sabahleyin atın kişnemesini duyunca hemen sokağa çıkar. Yusuf geçerken bağırıp çağırarak derdini anlatmağa çalışır. Ama gürültüden sesinin işitilmediğini anlayınca, evine dönüp putunu parça parça eder. Sonra aptest alıp Tanrı'ya yalvarır. Bu kez sokakta Yusuf'a rastlayıp da derdini haykırınca, Yusuf sesini işitir ve yanındaki çavuşa, derdinden inleyen bu zavallıyı sarayına getirmesini emreder. Yusuf sarayına döndükten sonra, Züleyha'yı getiren çavuşa, kadının isteğinin yerine getirilmesini emreder. Kendisine gizli sözü olduğunu öğrenmesi üzerine içeri alınmasını söyler. Yusuf içeri giren Züleyha'ya "kimsin, adın ne" diye sorunca, Züleyha:

Ağlayup didi ol giriftârem yk.217b

Bîdil ü bîkarâr ü bî'ârem

Ki virüp varumı bahâña senüñ

Cânı vakfitmişem hevâña senüñ

Virdi derdüñ yiğithigüm bâda

İtdi pîr ü zarîr ü üftâde⁷¹

Sen beni yâd itmedüñ hergiz

Gönlümi şâd itmedüñ hergiz

Yusuf Züleyha'yı tanıyınca ağlayıp halini sorar.

K'iy Züleyhâ ne hâle irmişsin

Güneş idüñ zevâle irmişsin

Biraz konuştuktan sonra muradını öğrenmek ister. Züleyha:

Didi evvel budur cevân olayın yk.218b

Hüsnile gün gibi 'iyân olayın

⁷¹ zarîr = kör.

Yine gelsün gözüme nürile fer

Tâ cemâlûñ güline ide nażar

Yusuf dua edince Tanrı eski güzelliğini geri verir. Onsekiz yaşındaki kıza döner.

Yusuf başka isteği olup olmadığını sorar. Züleyha bunun üzerine:

Didi kalmadı bundan özge murād yk.219a

Kılasuñ vaşluñile göñlümi şād

Sāye-i serv-i ser-bülendüñ olam

Şayd-ı ser-ħalka-i kemendüñ olam

Geh hem-āgüş olam miyānuñile ⁷²

Gāh hem-nüş olam dehānuñile

Yusuf bunu işitince bir süre dalar. Gözlerini Tanrı'ya çevirir. O anda Cebrail Tanrı'nın emrini getirir:

Güş-i luţfum niyāzuñ eyledi güş yk.219a

Oldı deryā-yı rahmetüm pür-cüş

Virdüm ol 'ācize vişalüñi naqd

'Arşum üzre oқundi ħutbe-i 'aқd

Sen daħi eyle aña 'aқd-i nikāħ

Meclis-i şoħbetüñde kıl mişbāħ ⁷³

Yusuf bu emir üzerine Züleyha'yı nikâh edip alır. Akşam olunca Züleyha süslenip bekler. Biraz sonra içeri giren Yusuf'un ayaklarına düşer:

Gördi Yūsuf anuñ bu ħālini çün yk.220b

'Işķ ħālinde bu kemālini çün

Şefķati germ olup bu miskīne

Götürüp anı taħt-ı zerrīne

.....

Ĥüsni bāğma bāğ-bān oldı

Tāze şeftalu rāygān oldı ⁷⁴

Çünkü gitdi kenāra şabr u ķarār

Geldi evvel miyāna būs ü kenār

⁷² Miyān = bel.

⁷³ Mişbāħ = kandil.

⁷⁴ Rāygān = bedava, beleş.

İricek h^vân-ı vaşla ol mihmân
Yemeğe sünnet üzre şundi hemân

Züleyha muradına ermiş, rahata kavuşmuştur. Gece gündüz Yusuf'tan ayrılmamakta, yüz yüze, dudak dudağa onunla birlikte zevk etmektedir. Ama:

Cân u göñli velî Züleyhâ'nuñ yk.222a
‘Âşıkı olmuşidi Mevlâ'nuñ
Geçdi ‘ışk-ı mecâzî kañtarasın ⁷⁵
Açdı Yâr-i haqîkî manzarasın
Kalmayup dilde Yüsuf eşvâkı
Toldı şems-i haqîkat işrâkı ⁷⁶
İçdi çün şerbet-i haqîkatden
Geçdi cümle mecâzî lezzetden
Anı gam pütada eritmişidi
Kâlbini eyle hâliş itmışidi

Bir gece Züleyha Yusuf'un yanından kaçır. Eteği, onu yakalamak isteyen Yusuf'un elinde kahr. Züleyha Yusuf'a dönüp: "Bu suçumun cezasıdır" der.

Züleyha'nın Tanrı aşkıyle dolduğunu gören Yusuf, onun için bir ibadet yeri yaptırır. Buraya kapanan Züleyha ömrünü ibadetle geçirir.

Yusuf Mısır'a sultan olunca, az zamanda adaletiyle ün kazanır. Bolluk ve ucuzluk yıllarında bir iş seferberliği açarak tarlaları belletir, bol ekin ek-tirir, büyük ambarlar yaptırarak elde ettiği zahireyi yığdırır. Yedi yıl sonra kıtlık başlar, herkes açlıktan kıvrırır. Yiyecek azalınca yemek ihtiyacı artar:

Her zamân bu ne tırfa hikmetdür yk.125a
Toymamak kızlığa ‘alâmetdür ⁷⁷

Bir gece Şah Reyryan açlıktan sabaha kadar inler. Ertesi gün halini Yusuf'a anlatır. Ama iman getirince açlıktan eser kalmaz.

İbnü Abbas'tan aktarılan söylentiye göre, halk ilk kıtlık yılı zahire almak için paralarını, ikinci yıl mücevherlerini, üçüncü yıl davarlarını, dördüncü

⁷⁵ Kañtara = büyük köprü.

⁷⁶ İşrâk = parlatmak.

⁷⁷ Kızlık = kıtlık.

yıl esirlerini, beşinci yıl çocuklarını, altıncı yılda bütün varlıklarını verir. Yedinci yıl ise kendileri köle olur. Bu hal karşısında Yusuf imana gelirlerse mallarını geri vereceğini halka söyler. Genç, ihtiyar herkes kabul eder. Mısır imana gelenlerle dolar.

(Şair burada "pend" başlığı altında sonunda sevinmek isteyenlerin şariat yolunu tutmalarını salık veriyor).

(Yine bir söylentiye göre açlıktan bunalanlar, Yusuf'un yüzünü görünce açlıklarını unutulmuş).

Yusuf'un özlemiyle gece gündüz ağlayan Yakub, Mısır'dan gelen kervandan Mısır sultanının ününü işitir: "Yaptıkları keramettir, peygamberlik alâmetidir, acaba Yusuf onun hizmetinde midir, Mısır'a gitsem mi?" diye düşünürken, çocukları gelip açlıktan yakınır. Yakub bunları erzak almak için Mısır'a gönderir. Kardeşlerinin Mısır'a geldiğini öğrenen Yusuf, bunları üç gün yedirip içirdikten sonra huzuruna kabul eder. Kardeşleri, Yakub'un çocukları olduklarını söyleyerek Mısır'a gelmeleri nedenini anlatırlar. Yusuf kaşlarını çatarak: "Sizde peygamber soyundan eser yok, casusa benziyorsunuz, kötülük yapmak için Mısır'a gelmiş olmalısınız" diyerek, bunları hapsedmesini çavuşbaşıya emreder. Çocuklar, babalarının gönlü üzgün olduğunu söyleyerek yalvarırlar. Yusuf'un sorusu üzerine: "Ölen bir oğlu için ağlaya ağlaya gözleri kör olmuştur, şimdi bizden de uzak kalırsa korkarız ki dayanamaz ölür" derler. Yusuf: "Niçin babanıza bakmak üzere biriniz yanında kalmadınız" diye sorunca, içlerinden birinin babalarını beklmek üzere orada kaldığını söylerler. Bunun üzerine Yusuf: "Biriniz burada kalsın, siz gidip orada kalan kardeşinizi de getirin, eğer getirmezsensiz size hiçbir şey vermem" der. Yusuf bunlara bol buğday verir; memleketlerinden getirdiklerini de gizlice torbalarına koydurur. Kardeşleri, Yehuda'yı bırakıp memleketlerine dönerler ve görüp işittiklerini babalarına anlatırlar. Yakub yanında kalan Bünyamin'i göndermek istemez. Ama heybeleri açıp da içinde kendi getirdiklerinin de bulunduğunu görünce, çocuklar babalarını kandırırlar. Yakub izin verir. Mısır'a vardıkları zaman her birinin başka başka kapılardan şehre girmelerini tenbih eder.

Çocuklar Mısır'a varınca, yine Yusuf'un huzuruna çıkarlar. Yusuf Bünyamin'e iltifat edip onu tahta oturtur. Kaftanı üzerinde Yusuf adının yazılı olduğunu görüp sorar. O da Yusuf adlı güzel bir kardeşini kurt yediğini söyler. Yusuf, o sırada kendinin hazır olup olmadığını sorar. Bünyamin'in, kardeşlerinden işittiğini söylemesi üzerine, Yusuf kardeşlerine dönüp:

Didi Yūsuf gelür bize bu haber
Ki içünüzde varımış bir er

Çekse gönli dırahtı eylese zür
Koparurımış anı çün ser-i mür

Cümle gerçeklediler ol kıli
Gösterüp Pādşāh'a Rübīl'i

Didi var imiş arañuzda dilir
Kaçsa öninde ol dilirün şir

Yitüp aña o pehlevān-ı 'azīm
Çeñesin ayırur imiş bibīm

Cümle gerçekleyüp hem ol haberi
Rüy-i Şem'un'a itdiler nazari

Didi var imiş içünüzde bir er
Hışmı vaktinde na'ra itse eger

Olurımış iden o na'rayı güş
Zehresi çāk kendüsi bihüş

Cümle gerçekleyüp bu ma'nayı
Şāh'a gösterdiler Yehūdā'yı

Didi Yūsuf muhakkağ ise bu hāl
Anı kurd almağ arañuzda muhāl

Mülzem olup kamusu itdi süküt
Ser-nigün u muhayyer ü mebhüt

Şöleni çıkdı 'akıbet Şāh'un
Bağış olundı sımātı dergāhuñ

Yusuf şöleden sonra. Bünyamin ile yalnız kalınca yüzündeki örtüyü kaldırıp kendini tanıtır. Kardeşlerine birşey söylememesini tenbih ederek, onlara hile yapmayı kararlaştırır. Çuvallarını buğdayla doldurtur. Bünyamin'in çuvalına da gizlice mücevher bir ölçek koydurarak kardeşlerini yolcu eder. Sonra arkalarından adam gönderip çuvallarını aratır. Kafileye yetişenler, çuvalında ölçegi bulunca Bünyamin'i hırsız diye yakalarlar. Kardeşleri Bünyamin'e çıktığıktan sonra, dönüp Yusuf'un huzuruna çıkarak yalvarırlar. Yusuf bunları görünce öfke ile: "Ben sizi görünce hırsız olduğunuzu anlamıştım" der. Onlar da: "Hırsız Bünyamin'dir, onun kardeşi de hırsızdı"

diye cevap verirler. Yusuf, bu iftiralara katlanır. Emredip ölçek hizmetini gören büyük bir tası ortaya getirtir. Tas vurulunca çınlayarak ses verir. Bunların hırsız olduğunu, kardeşlerini çalıp kul diye sattıklarını söyler. Bir daha vurunca, tas bukez de çocukların yalancı olduğunu, kardeşlerini kurt yedi diye babalarına yalan söylediklerini bildirir. Bunları işiten kardeşleri, şaşkınlıktan ne yapacaklarını bilemeyip yalvarmağa başlarlar. Yehuda kükremeğe başlar.

Bildi Yūsuf ki çūn fesād oliser
 Mısr'a āvāz-ı na'rası toliser
 Didi bir oğlana oğul zinhār
 Şol kişiye elūñ değur yūri var
 Yoħsa Mısr ehline zarar irişür
 Cāna ol na'radan seher irüşür
 Değdi çūn aña ol ciğer-gūşe
 İrdi teskīn ciğerdeki cūşe
 Şübhe düşdi dil-i Yehūdā'ya
 Nazar eyledi bir kez ol aya
 Ki bizüm neslimüz ola mı bu māh
 Āli-i Ya'kūb ola mı Hāzret-i Şāh

Kardeşler ricalarının kabul edilmediğini görünce, Bünyamin'i bırakıp memleketlerine dönerler. Şem'un kardeşlerine: "Ne yüzle babamıza varacağız, babamızdan haber alıncaya dek ben burada kalayım, Tanrı izin verirse Mısır şehrini harap ederiz, siz gidin babamıza Bünyamin'in hırsızlık ettiğini söyleyin" der.

Yakub, oğullarından durumu öğrenince yeniden dertlenip ağlamağa başlar. Yusuf'un sağ olup olmadığını Azrail'den sorar. Sağ olduğunu öğrenince dua edip oğullarının yüzünü göstermesi için Tanrı'dan yalvarır. Dua bitince Cebrail bunu Yakub'a müjdeler. Yakub, Tanrı'dan umutlarını kesmelerini oğullarına söyleyerek onları Mısır'a gönderir. Sultana sunulmak üzere bir de mektup verir. Yakub mektubunda oğlunun hırsız olmadığını söyleyerek Bünyamin'i bırakmasını rica etmektedir.

Çocuklar Mısır'a varınca, Yusuf'un huzuruna çıkıp babalarının mektubunu verirler. Yusuf mektubu okuyunca ağlayarak kardeşlerine: "Yusuf'a ettiğinizi hatırlamaz mısınız?" diye sorar. Kardeşleri şaşırarak: "Yoksa sen

Yusuf musun?" derler. Yusuf kendini tanıttınca kardeşleri yalvarırlar. Yusuf da onları bağışlar.

(Burada şair bir hikâye anlatıyor: Eski çağlarda beşyüz yıl ibadetle ömür sürdükten sonra secdede iken ölen bir adam kıyamet günü adalet meclisine varınca Tanrı onu cennete göndermek ister. O baş kaldırıp kendi gayreti ile bunu hakettiğini söyler. Yaptığı iş tartılır. Şükretmediği anlaşılacak ateşe atılır. Kusurunu itiraf edince cennete gönderilir.)

Yusuf, babalarını alıp getirmeleri için kardeşlerini davarlarla birlikte gönderir. Gömleğini de Yehuda ile yollar. Meğer daha önce kanlı gömleği Yakub'a götüren Yehuda imiş.

Kardeşler Ken'an diyarına yaklaşıncı, Yusuf'un kokusunu alan Yakub sevinerek bekler. O sırada kabile erişir. Yakub Yehuda'nın getirdiği gömleği yüzüne sürünce gözleri açılır, Tanrı'ya şükreder. Çoluğunu çocuğunu toplayıp Mısır yolunu tutar. Kafilenin Mısır'a yaklaştığını haber alan Yusuf, üçyüz bin atlı ile babasını karşılamağa çıkar. Yakub bu kalabalığı görünce şaşar. Orada hazır bulunan Cebrail: "Göke bak, yerle gök arası meleklerle doldu, hepsi sevinç içindedir" der. Yakub: "Yusuf'um nerede" diye sorar. O da: "üstünde nurlu bulut dolaşmaktadır" cevabını verir. Yakub nuru görünce kendineden geçip yere düşer. Cebrail Yusuf'a dönüp: "Yakub senin için attan indi, sen de attan in ki Tanrı'nın rahmeti de insin" der. Baba ile oğul birbirine sarılıp ağlaşırlar. Melekler coşar, yer gök "tekbir" sesi ile inler.

Şair burada yanlış bir söylentiye ekliyorr:

Bilmeyen bu maħalde taħkikı yk.243a
Atdan inmedi didi Şiddik'i

Bu rivāyetde key ħatā itdi
Ol ki Şiddik'a iftirā itdi

Yusuf İsrail halkına şölen çeker. Sonra şehre varıp saraya girerler:

Ĥazret-i Pır'i ħālesile Emīr yk.243a
Da'vet idüp serīre eyledi yir

Çünki bunlar ħu'ūd eylediler
Şāh öninde sücūd eylediler

Meğer ol secde-i taħiyyetidi
Şehler öninde ħalka 'ādetidi

Didi Ya'qūb Ĥazretine Emīr
Ol geçen ħvābuma budur ta'bīr

Baňa çok rahmet irdi Raḥmān'dan
 Ki ḥalāş itdi bend-i zındāndan
 Virdi mihr ü maḥabbet iḥvetüme
 Ḥōş şafāyile geldiler ḳatuma

Aradan birçok yıl geçer. Ecelin yaklaştığını anlayan Yakub, çocuklarını yanına çağırıp: "Ben ölünce siz neye taparsınız?" diye sorar. Onlar da: "Senin taptığına taparız" diye cevap verince Yakub:

Didi Ḥaḳ virdi size dīn-i güzīn yk.244a
 'Ādet oldu hemişe size o dīn
 Çün ecel göndere Ḥakīm ü 'Alīm
 Cānı İslām ile ḳıluñ teslīm
 Size her kim ki ide iḥsānī
 Ḳarşulamañ isā'etile anı ⁷⁸
 Seyyi'e görseñüz bir ādemden
 Ketmidüñ anı cümle 'ālemden
 Şaḳınuñ zālime mu'īn olmañ
 Belki anuñla hem-nişīn olmañ

Yakub bunları söyledikten sonra ölür.

Yusuf bir gece ibadet ederken uykuya dalar. Düşünde babası ile anasını görür. Bunlar Yusuf'a:

Ḥasretüz vaşluña mekānuña gel yk.244b
 Murg-ı cennetsin āşiyānuña gel

derler. Yusuf uyanınca sevinerek Züleyha'nın yanına gelir. Gördüğü düşü anlatır. Züleyha üzülür. Yusuf bir an önce rahmete kavuşturması için Tanrı'ya yalvarır. Züleyha da:

Dūr itme bu cānı Yūsuf'dan yk.245b
 Evvel al anı belki Yūsuf'dan

diye dua eder. Birgün Yusuf, atına binmek üzere ayağını özengiye basınca, Cebrail görünür. Acele etmemesini, özengiye basmaya izin olmadığını söyler. Yusuf sevinerek Tanrı'ya şükreder. Kendi yerine birini seçip vasiyetler ettikten sonra, veda etmek üzere Züleyha'yı çağırmağını söyler. Hasta olduğunu, onu kendi haline bırakmanın uygun olacağını söylerler. O sırada Ceb-

⁷⁸ İsa'et = kötülük.

rail cennetten getirdiği bir elmayı Yusuf'a sunar. Yusuf elmayı eline alıp koklayınca canını teslim eder. Halk ağlayıp inler. Züleyha bunu haber alınca kendinden geçip üç gün üç gece öylece kalır. Dördüncü günü kendine gelince yine Yusuf'u sorar. Öldüğü haberini alınca üstünü başını yırtar, ağlayıp inler. Hemen Yusuf'un kabrine koşup üstüne kapanır:

İrmekiçün vişâl-i cānāna yk.249a
 Nażar itmedi başa vü cāna
 Hōş rızā virdi olmağa cānsuz
 Rāzī olmadı olmağa ansuz
 Dir işiden kılup o cāna du`ā
 Raziye`Allahü Rabbenā `anhā
 Şükr ü minnet Hudā-yi sübhāna
 Ki bu nazmı yitürdi pâyāna

Kimi nüshaların sonunda(ve bendeki nüshaların birinde) şu kıt'a vardır:

Sekiz yüzle toksan yidide tamām
 Bu nazmı tamām itdi Hamdī fakīr
 Kōdi ehl-i derde bunı yād-gār
 Recāsı olardan du`ā-yı münīr

Kimi nüshalarda (ve TDK nüshasında No. A 32) da şu beyit görülür:

Toğuz yüz bişde bu nazm-ı cevāhir
 Bihamdi'llah(iy fazla) Hamdī oldı āhır

Bu son beyit ile ondan önceki kıt'anın vezni değişiktir. Beyit "mefâilün mefâilün faûlün", kı'ta ise "faûlun faûlun faûlun faûl" vezindedir. Şair, mesnevîsi için seçtiği vezni bırakıp, eserini neden başka vezinle bitirdiği bilinememez. Bu parçalar -her nüshada da bulunmadığına göre- sonradan eklenmiş de düşünülebilir.

Kimi nüshalarda, bu son beyittin önce Farsça şu üç beyit vardır:

پیش من این کتاب دلبندم
 بہترین از ہزار فرزندم
 ہر کرا این بخواند از کرمش
 بد عای بخیر خر سندم
 ہر کہ خواند دعا طمع دارم
 زانکہ این بندہ گنہکارم

D Ü Z E L T M E :

Türk Dili Araştırmaları 1967 Yılığında çıkan *Divan Edebiyatında Hikâye* başlıklı yazımda, basıldıktan sonra birkaç yanlış gördüm. Bu yanlışlar şöyle düzeltilecektir:

1 - 99. sayfada, *Yusuf u Züleyha* mesnevîsini yazan şairler sıralanırken, 51. notta: "Celilî, Külliyyatı içinde, fotokopisi bende" denilmiştir. Celilî'nin Külliyyatının mikrofilm ve fotokopisi bendedir. Ancak bu külliyyatta *Yusuf u Züleyha* mesnevîsi yoktur. Bu nota (Beyanî) kaydı konulacaktır. Çünkü Celilî'nin *Yusuf u Züleyha'sı* olduğu ancak *Beyanî Tezkiresi*'nde yazılıdır.

2 - 104. sayfada, Lamîî Çelebi'nin *Vîs ü Râmîn* mesnevîsinden söz edilirken (Camî'den çeviri) denilmiştir. "Camî", "Cürcanî" olacaktır.

3 - 107. sayfada, Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk* mesnevîsinden söz edilirken, 181. notta: "*Hüsn ü Aşk*, şairin basma divanıyla, *Müntehabat-ı Mir Nazif* sonunda" denilmiştir. *Hüsn ü Aşk*, basma divanın sonunda vardır. Ancak *Müntehabat-ı Mir Nazif*'de yoktur. "*Müntehabat-ı Mir Nazif*'in sonunda" kaydı silinecektir.

4 - 107. sayfada *Gülşen-i Simurg*'den söz edilirken, 191. notta: "*Gülşen-i Simurg*, Topkapı Revan Ktp., No. 822, Külliyyatı içinde; TDK Ktp., No. A 144 (başta birkaç sayfa eksik)" denilmiştir. Bu eserin adı Külliyyatın başında kayıtlı ise de, içinde yoktur. Ancak TDK Ktp. nda vardır. Bundan ötürü bu nottaki: "Topkapı Revan Ktp. No. 822, Külliyyatı içinde" kaydı silinecektir.

5 - 113. sayfada, *Münazara-i Latîfî* ile ilgili 268. nota, "1287'de Asır gazetesinde tefrika edilerek yayınlanmıştır" kaydı eklenecektir.

Dikkatsizlikten ve aceleye geldiği için denetlemeye vakit bulamayarak, belleğe dayanmaktan doğan bu yanlışlardan ötürü özür dilerim.